

לפני פניו, ואיצטמידו דברי הגאון תורת חסד ז"ל, ואיצטמידו גם דברי הגאון באר יצחק ז"ל ודוק היטב.

ודע דאמנם נכון לפי דברי הריטב"א ז"ל נמצאנו נשכרים ששיטה אחת יש, ולא הוי מתחלף כחומר חותם, שפעם יסבור האמורא מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ופעם יסבור דמקרא נדרש רק לפניו כתוספות, מכל מקום נעלם ממני, חדא הרי התוספות והרא"ש אמרו דהתם בחולין יש לישנא דתלמודא דאמרה דרב ורבי יוחנן איפלגו בסברה ולפי זה אין ראיה כלל דרב סובר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, ומדוע רבינו הריטב"א ז"ל לא התייחס להא כלל וצ"ע. [וק"ק שבתורת חסד שם במוסגר נראה שכתב כן מדעתו הרחבה ולא הביא שכן כתבו התוספות עצמן שם בבבא מציעא].

ועוד מה שצ"ב הוא שהרי הרא"ש ז"ל כתב: "ועוד דאפשר דמאן דאמר בחד דוכתא מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, לא יאמר כן במקום אחר, דהכל לפי הענין, וכן מוכח בראש השנה [ט' ב'] גבי יובל היא, ובזבחים גבי ונתת באצבעך" ע"ש, ולנו לדעת מה יענה הריטב"א לראיות אלו וצע"ע, ועוד יש להתיישב בענין בס"ד.

ואקבע כאן עוד כמה ציונים בהאי ענינא דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו, או

מקרא נדרש לאחריו ואקוה שיהיה לתועלת הלומדים בס"ד.

א. ראיתי בספר ילקוט הרועים (דנ"ג סע"ד) שהביא מספר ערבי נחל (פרשת בהעלותך) שכתב דמאן דסובר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, סובר דרשינן סמוכין, ולמאן דסובר אין מקרא נדרש לפני פניו לא דרשינן סמוכין.

ובעת אין ספר ערבי נחל תחת ידי, וחושבני שיש לעיין בהא, ועיין ריטב"א קידושין (ט"ו ב') ואכמ"ל.

ב. רב סובר מקרא נדרש לאחריו ולא לפניו – כן כתב בספר גליוני הש"ס ברכות (מ' ב'), שו"ת תורת חסד (או"ח סימן ל"ו אות א') ושם כתב דמאן דסבירא ליה דאין מקרא נדרש לפני פניו כל שכן שאינו נדרש לאחריו ועיין לעיל בדברינו בזה לשיטות שרב סובר דאין מקרא נדרש לפני פניו וצ"ע.

ג. רבי יוחנן אם סובר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו – עיין חולין (ק"ח ב') ותוספות בבא מציעא (צ"ה א') וחידושי הריטב"א החדשים לבבא מציעא שם, ועיין בספר מלא הרועים ח"ב (ערך מקרא נדרש לפניו אות א'), ובספר אברהם אזכור (מערכת מ' כלל רס"ז). ועיין לעיל אות א' וצ"ע.

ד. רבי יוחנן סובר מקרא נדרש לפניו ולאחריו – עיין גליוני הש"ס ברכות (מ' ב').

סימן עג.

בענין הגדרת קנס

ופירש רש"י ז"ל: "עדים זוממין דממונא הוא, דכל המשלם יותר על מה שהזיק, כגון כפל, ותשלומי ארבעה וחמשה,

בבא קמא (ה' א'): "עדים זוממין דממונא הוא ליתני, סבר לה כרבי עקיבא דאמר אין משלמין על פי עצמן".

מקום לכאורה מדויק יותר היה לכתוב כמו שהצענו.

וצריך לומר דרש"י ז"ל הלך אחר התלמוד, וכמו שציין בדבריו, שהרי שם בבא קמא (ט"ו ב') במחלוקת אם פלגא נזקא ממונא, או קנסא, פריך תלמוד על מאן דאמר פלגא נזקא קנסא: "תא שמע זה הכלל כל המשלם יותר על מה שהזיק, אינו משלם על פי עצמו, מאי לאו הא פחות ממה שהזיק משלם [על פי עצמו, ושמע מינה פלגא נזקא ממונא].

ומשני תלמודא: "לא הא כמו שהזיק משלם. והדר פריך: "אבל פחות מאי הכי נמי דלא משלם, אי הכי אדתני זה הכלל כל המשלם "יותר" על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו, ליתני זה הכלל כל שאינו משלם "כמו" שהזיק, דמשמע פחות ומשמע יותר, תיובתא. והלכתא פלגא נזקא קנסא. ופריך: "תיובתא והלכתא, אין, טעמא מאי הויא תיובתא משום דלא קתני כמו שהזיק, לא פסיקא ליה, כיון דאיכא חצי נזק צרורות, דהלכתא גמירא לה דממונא הוא משום הכי לא קתני".

ופירש רש"י ז"ל: "יותר על מה שהזיק, כגון שלשים של עבד: הא פחות, כגון חצי נזק דתם משלם על פי עצמו: כמו שהזיק, נזק שלם דמועד: משום דלא קתני כמו שהזיק, הא לאו תיובתא היא, דלא פסיקא ליה למיתני כמו שהזיק דליהוי משמע דפחות אינו משלם על פי עצמו, כיון דאיכא חצי נזק צרורות דאינו משלם כמה שהזיק, ואפילו הכי משלם על פי עצמו דהלכתא גמירי לה דממונא הוא".

הרי מפורש דכאשר התלמוד אכן פריך שהתנא ישנה כל שאינו משלם "כמו" שהזיק, משני משום דלא פסיקא מילתא, ולכך שנה כל המשלם יותר על מה שהזיק,

קרי קנס כדלקמן בהך פירקין (דף ט"ו), וכגון כל דבר קצוב האמור בתורה, כגון חמשים של אונס ומפתה, ומאה של מוציא שם רע, כולהו הוי קנסא, אבל מידי אחרינא ממונא עכ"ל.

ונתעוררתי להרגיש הרגשה דקה, בלשון הזהב של עטרת המפרשים רש"י ז"ל, דהנה כאן רש"י ז"ל מלמדנו ומגדיר ענין הקנס, בשני אופנים, הראשון כל שמשלם יותר ממה שהזיק, וכן הוא ברש"י סנהדרין (ח' א'): "דיני קנסות זה שמשלם יותר מדינו", ועוד שם (נ"ו ב'): "קנסות לאו משפט נינהו דקסינן ליה טפי מדיניה" ע"ש.

והגדרה שניה של קנס מגדיר רש"י ז"ל דבר הקצוב בתורה, וכן הוא גם ברש"י בבא קמא (פ"ד ב'): "בושת לאו קנס הוא, שהרי אין קצוב, אלא לפי המבייש והמתבייש", וברש"י שבועות (ל"ג סע"א): "קנס דבר הקצוב בתורה, כגון שלושים של עבד בין עבד יקר בין עבד זול, וכן חמישים של אונס ושל מפתה שנים הם בכל הנשים, אבל בושת הכל לפי המבייש והמתבייש לכן הוי ממונ", וברש"י שם (ל"ו סע"ב): "המית שורך את עבדי, קנסא הוא, דמשלם שלשים של עבד ואפילו אינו שוה אלא דינר אחד", וברש"י עבודה זרה (ח' ב'): "דיני קנסות, אונס ומפתה, ושלשים של עבד שנתנה תורה קצבה אחת ליקר ולזולל" ע"ש.

אלא שיש להרגיש שלכאורה מדויק יותר היה להגדיר קנס כך: כל שאינו משלם כקרן, ולא כדכתב רש"י ז"ל שמשלם "יותר" ממה שהזיק וכנ"ל, שהרי קיימא לן פלגא נזקא קנסא הוא, והוא אינו "יותר" מהקרן אלא "פחות" מהקרן, ומדוע הוציא רש"י ז"ל והגדיר קנס בלשון שמשלם "יותר" מהקרן, ואף שיש לומר דרוב ככל הקנסות הם כך שמשלם יותר ממה שהזיק, מכל

ואם כן יש לומר דרש"י ז"ל בהנך דוכתי דלעיל אזיל גמי כתלמוד ולא היה צריך לפרש וז"פ.

ודע דמה שפירש כאן רש"י ז"ל דשלושים של עבד הם קנס, וכהגדרה הראשונה של רש"י לקנס דהיינו כל שמשלם יותר ממה שהזיק, וכמו כפל וארבעה וחמשה, וכן לשון רש"י בכתובות (מ"א ב'): "יתר על מה שהזיק, כגון נגיחת עבד, וכן אונס ומפתה, ומוציא שם רע, ותשלומי כפל, ותשלומי ארבעה וחמשה" ע"ש.

ובעניותי איני מבין היטב, דלכאורה טפי היה לו לרש"י ז"ל לפרש דשלושים של עבד קנס הם לפי ההגדרה השניה שלו, דהיינו דשלושים של עבד הוא דבר קצוב, לא שנא עבד זול לא שנא עבד יקר, וכמדומה דפירוש זה עדיף מלפרש דשלושים של עבד קנס הוא מחמת שמשלם יותר ממה שהזיק, דמנין לנו האי מילתא פסיקתא דשווי עבד פחות משלושים כסף, ועיין.

ובאמת מצאתי לרש"י ז"ל עצמו שפירש כן ששלושים של עבד קנס הוא כיון שהוא דבר קצוב לכל סוג עבד הן זול הן יקר, וכדכתב רש"י במסכת שבועות (ל"ג א'): "קנס דבר הקצוב בתורה, כגון שלושים של עבד בין עבד יקר בין עבד זול" וכו', ועוד שם ברש"י (ל"ו סע"ב): "קנסא הוא דמשלם שלושים של עבד, אפילו אינו שוה אלא דינר אחד", וברש"י עבודה זרה (ח' ב'): "דיני קנסות, אונס ומפתה ושלושים של עבד שנתנה תורה קצבה אחת ליקר ולזולל" ע"ש. ועיין קידושין (י"א ב').

והיותר צ"ב אצלי שרש"י ז"ל שם באותה סוגיא (בבא קמא שם ט"ו רע"ב) על אמרם "המית שורי את עבדו של פלוני אינו משלם קנס על פי עצמו" פירש: "עבדו של

פלוני, קנסא הוא דמשלם שלושים סלעים ואפילו אינו שוה דינר", הרי שרש"י באותה סוגיא כמעט משורה לשורה שינה הגדרת קנס דשלושים של עבד, אם הוא משום דהוי דבר קצוב, או משום דמשלם יותר ממה שהזיק, ועיין בה.

* * *

אמר הצעיר יעקב חיים סופר נר"ו: על דברינו האמורים נתכבדי במכתב יקר ממעלת ידידנו מרביץ תורה בתלמידים הרה"ג מרדכי ארי' יאמניק שליט"א, והואיל וערבו לי דברי תורתו ראיתי לנכון לקובעם ביחד עם דברי, ומיניה ומיני הקטן יתקלס עילאה ב"ה, ונזכה להגדיל תורה ולהאדירה. ואלו דברי מכתבו:

אחרי מבוא השלום והברכה. אתא לידן קובץ "בית אהרן וישראל", ושמחתי לראות שכבודו (באות כ"א) מלבן את דברי רש"י בבא קמא (ט"ו ב') בהגדרת הקנס של שלושים של עבד.

האמת לא אכחד שאשתקד בעת לומדינו מסכת בבא קמא עם תלמידים, העירני הבה"ח ישראל אלתר נ"י (נכד כ"ק מן אדמו"ר מגור שליט"א) על דברי רש"י אלו, דכיצד אומר שהקנס של שלושים של עבד הוא משום שמשלם יותר ממה שהזיק, הרי כמו כן משלם גם פחות ממה שהזיק, ולא היה לרש"י לומר אלא שמשלם דבר קצוב, יגעתי ולא מצאתי עד עתה למי שיעיר בדברי רש"י אלו, עד שאתא לידן דברכם היקרים, ושמחתי כמוצא שלל רב.

איברא דמה שכתבתם שרש"י ז"ל סותר עצמו מיניה וביה, לא זכיתי להבין דמה שכתב רש"י שם "הא קנסא הוא, דמשלם שלשים סלעים ואפילו אינו שוה אלא דינר אחד". אין כלל הכרח לומר

ואכן בתוספות שם על אתר (ד"ה ועבר) ^{אוצר החכמה} הרגישו בזה, וביארו דעיקר המכוון הוא לומר שהתשלום של עבד הוא דבר קצוב ולעולם קיים, ואם כן הוה אמינא שגם כשאין השור קיים ואי אפשר להשתלם מגופו, גם ישלם קנס זה והיינו מן העליה ובלבד שיהא התשלום קיים.

אמנם שם בתוספות רבינו פרץ ובחידושי הרשב"א, וביותר ביאור ברא"ש המובא בשיטה מקובצת תירצו באופן אחר, וכלשון הרא"ש: מכל מקום שכית טפי דאינו יפה שלשים, ממה שהוא יפה יותר. היינו שנקטו משום כך מסיק התלמוד שהעבד קל מבן חורין, משום שבדרך כלל העבד שוה פחות משלושים.

נמצינו למדים ששיטת התלמוד היא שהעבד קל, ואם כן שפיר יש לנו לומר שהקנס של עבד גדרו כקנס לא רק משום שתשלומיו דבר קצוב, אלא גם משום שמשלם יותר ממה שהזיק, כיון שתשלום זה של שלושים של עבד, הוא על פי הרוב יותר ממה שהזיק, וממילא שפיר כתב רש"י הנ"ל (ט"ו ב') ששלושים של עבד הוא תשלומין **יותר ממה שהזיק**.

ומסתבר שמה שראה רש"י צורך ליתן דוגמא זו של עבד הוא משום שהסוגיא שם (דף ט"ו ב') עוסקת לגבי התשלומין של עבד, וממילא העדיף רש"י ליתן דוגמא מאותו ענין, ופשוט.

כששנית סוגיא זו, בעת עריכת חיבורי אוצר התוספות, יזכנו ה' להוציאו בקרוב, מצאתי מביאים את דברי הירושלמי כתובות (סוף פ"ג) ושבועות (סוף פ"ה), שנסתפק האם משלם קנס של עבד על פי עצמו, ומבואר בירושלמי דהספק הוא האם כל השלושים של עבד הוא קנס, או שמה שמקביל לדמי העבד אינו קנס אלא

שהכוונה לכך שהתשלומין הם דבר קצוב, אלא בהחלט ניתן לומר שהכוונה שמשלם יותר ממה שהזיק, והראיה שאף שאינו שוה אלא דינר, מכל מקום משלם שלשים סלעים, והיינו ממש כדבריו אחר כך שחשיב כקנס משום שמשלם יותר ממה שהזיק.

וכן יש לפרש מה שהבאתם דברי רש"י בשבועות (ל"ו ב'), אמנם ההיא דשבועות (ל"ג א') ועבודה זרה (ח' ב') אכן מוכיח לא כן.

אמנם אין זה סתירה ממש, דודאי פשוט הוא שהגדרת הקנס של שלושים של עבד הוא משום דהוי דבר קצוב, אלא שבאיזהו מקומן הוסיף רש"י להדגיש שיש כאן גם הגדרה של תשלומין יותר ממה שהזיק, אלא שהוא פלא וכנ"ל.

בעניינו השבנו לתלמידנו, דהנה בכבא קמא (מ"ב ב') מבואר דעבד חמור מבן חורין, כיון שאפילו יפה סלע נותן שלושים, ומשום כך היה צד שישלם גם מן העליה, קא משמע לן בעל השור נקי, שגם תשלומי העבד אינו משלם מן העליה.

והרברים צ"ב וכהערה דלעיל, דכיצד ניתן לומר מטעם זה שהעבד חמור, הרי לאידך גיסא קל הוא, שאף אם שוה מאה אינו משלם אלא שלושים.

יתירה מזו התלמוד בהמשך הסוגיא שם מביא תניא כוותיה זכו, ובתחילה מבואר שהעבד קל מבן חורין, שכן בבן חורין משלם כל מה שהזיק, ואילו בעבד אם שוה מאה אינו משלם אלא שלושים (וכפרש"י שם), ודחה התלמוד שהעבד חמור שכן אף אם שוה סלע משלם שלושים, ויש להבין היטב מה דחיה היא זו, סוף סוף כפי שהוא חמור כך הוא גם קל.

לקנס ופטור על פי עצמו, והיא ראייה גדולה לדברי הגרע"א. וכן יש להביא ראייה מתוספות בבא קמא (מ"ג א' ד"ה רישא), ודוק.

עוד רגע אדבר בדברי רש"י שהזכרנו לעיל שכתב שגם אם אינו שוה אלא "דינר" גם משלם שלושים של עבד, והגרי"פ פרלא ז"ל בביאורו לספר המצוות דרס"ג ח"ג (עמוד רע"ח) העלה לדייק דדוקא אם שוה דינר משלם שלשים של עבד, אבל אם אינו שוה כלום אינו משלם שלשים של עבד, וכתב בנידון אריכות עצומה לייסד דבריו שאכן אם אינו שוה כלום אינו משלם קנס זה ועיין שם שהזכיר שהאחרונים אינם סוברים כן, ואכן מצאתי למפרשי הים בבא קמא (פ"ד א' אות ה') שכתבו להדיא שגם אם אינו שוה כלום משלם קנס.

הגרי"פ

והגם שעיינתי בעיקרי דבריו לא מצאתי מענה הגון לעיקר הטענה, דהנה ודאי אין מסתבר שדינר או סלע יקבע את תשלומי הקנס, ועל כרחין צריך לומר שגם לפי הגרי"פ כל ששוה פרוטה כבר ישלם עליו קנס, ואם כן תימה על כל המקומות שהזכיר בדברי חז"ל והראשונים שלא הזכירו כלל פרוטה, אלא רק דינר או סלע, והגם שכתב שם שנקטו כפי מה היה הדרך שיהיה שוה הפחות שבעבדים, מכל מקום כיון שנפקא מינה היא לדינא, שהרי מזה מדייק שאם אינו שוה כן, אינו משלם קנס, אם כן היה צריך להיות מודגש שהערך הקובע הוא פרוטה, ומדלא מוזכר אלא דינר או סלע, על כרחין שלא נתכוונו לדייק ולומר שפחות מזה אינו משלם קנס, אלא אורחא דמילתא נקטו וכנ"ל, ודברי הגרי"פ לעת עתה צריכים אצלי עיון. עד כאן דברי ידידי הרה"ג הנ"ל שליט"א.

דמים, ורק מה שהוא יותר מדמי העבד הוא קנס.

והנה מלבד מה שמשמע בירושלמי שסתם דמי עבד הם פחות משלושים, וכפי שהבאנו מהראשונים דלעיל, יתכן עוד שלפי הירושלמי דברי רש"י מיושבים בשופי, שכן לפי צד זה של הירושלמי יוצא שאם העבד שוה שלושים במדויק, לא יהיה לתשלום גדר של קנס אלא גדר של ממון, מעתה יצא לכאורה שגם אם העבד שוה יותר משלושים, עדיין תשלום השלושים הוא ממון ולא קנס, אלא שמכל מקום אמרה תורה שלעולם לא ישלם אלא שלושים, ומטעמים שכתבו הראשונים, וכדמבואר באברבנאל (פרשת משפטים) שרצתה התורה שיהיה הפרש בין ערך הבן חורין לערך העבד, או כפי שכתב הרמב"ם ז"ל במורה, שיהא דמי העבד חצי מערך הבינוני של הישראל, וכבר דנו בדבריו, דלכאורה אין זה מדויק שהרי הערך הבינוני הוא חמישים ורק של אשה הוא שישים, וצריך לומר דעבד כאשה, ואכ"מ.

ואם כן צדקו דברי רש"י ז"ל שכתב ששלושים של עבד הוי קנס משום שמשלם יותר ממה שהזיק, דאכן רק כשמשלם יותר ממה שהזיק הוי קנס ולא כשמשלם כמו שהזיק או פחות ממה שהזיק.

אלא שכבר הגרע"א ז"ל בתשובות החדשות (סימן ע"ד) כתב לשואל שנקט שהירושלמי נקט צד זה למסקנא, שאין הדברים נכונים, ולמסקנא הדר ביה הירושלמי מצד זה, ויש להביא ראייה שאכן גם כשהעבד שוה שלושים של עבד נחשב התשלום לקנס מדברי התוספות בבבא קמא (כ"ד א' ד"ה השתא), שכתבו להדיא דגם אם העבד שוה בדיוק שלושים, נחשב התשלום